

Lakivaliokunta

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2020

Perustuslakivaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2020 (K 17/2021 vp): Asia on saapunut lakivaliokuntaan mahdollisen lausunnon antamista varten perustuslakivaliokunnalle. Määräaika: 1.12.2021.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalainen, Oikeuskanslerinvirasto

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleistä

Valtioneuvoston oikeuskansleri antaa vuosittain eduskunnalle kertomuksen virkatoimistaan ja lain noudattamista koskevista havainnoistaan. Perustuslakivaliokunta antaa kertomuksesta mietinnön.

Kertomuksen eduskuntakäsittelyä on uudistettu siten, että muut valiokunnat voivat antaa kertomuksesta lausunnon perustuslakivaliokunnalle. Lakivaliokunta suhtautuu käsittelytavan uudistamiseen myönteisesti katsoen sen mahdollistavan uudenlaisen ja aiempaa syvällisemmän tiedonsaannin sekä keskustelun kunkin valiokunnan toimialalla. Vastaavanlainen muutos on tehty kuluvalle vaalikaudella jo aiemmin eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksen käsittelyyn, ja lakivaliokunta on omalta osaltaan käyttänyt mahdollisuutta lausunnon antamiseen (ks. LaVL 17/2021 vp, LaVL 1/2021 vp ja LaVL 3/2019 vp). Valiokunta pitää periaatteellisesti tärkeänä, että sillä on mahdollisuus saada tietoja ja käsitellä molempien ylimpien laillisuusvalvojen havaintoja omalla toimialallaan ottaen huomioon, että kummallakin ylimmällä laillisuusvalvojalla on omat ja toisiaan täydentävät painopisteet ja erikoistumisalueensa.

Lakivaliokunta on käsitellyt kertomusta oman toimialansa kannalta. Keskeisiä ovat erityisesti oikeuskanslerin laillisuusvalvonta perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeudenmukaisen oikeuden-

Valiokunnan lausunto LaVL 19/2021 vp

käynnin turvaajana samoin kuin oikeushallinnon laillisuusvalvonta. Valiokunta ei ole erikseen arvioinut oikeuskanslerin yksittäisiä ratkaisuja tai kannanottoja.

Koronaviruspandemia

Oikeuskanslerin kertomuksen pääteemana on kansanvaltaisen oikeusvaltion toimivuus poikkeusoloissa ja normaalissa arjessa. Keskeisessä asemassa on koronaviruspandemia, joka on kertomusvuonna vaikuttanut paitsi eri hallinnonalojen toimintaan myös oikeuskanslerin toimintaan ja laillisuusvalvontaan. Saadun selvityksen mukaan esimerkiksi varsinaista tarkastustoimintaa ei juuri-kaan ole voitu tehdä pandemian vuoksi.

Kertomukseen koottujen arviointien perusteella suomalainen oikeusvaltio on osoittanut yleisen toimivuutensa myös koronaviruspandemiassa (s. 12 ja 13). Yhteiskunnan kriisijohtamisessa on kuitenkin ilmennyt haasteita ja kehittämistarpeita. Kertomuksen mukaan kriisijohtamisessa korostuu valtioneuvoston kyvykkyys nopeaan ja ministeriörajat ylittävään lainvalmisteluun, jossa on oltava taitoa tuottaa perusoikeuksien mukaista, tarkkarajaista ja täsmällistä sääntelyä sekä taitoa tuottaa seikkaperäiset sekä toimenpiteiden kokonaisuhyödyt ja -haitat erittelevät perustelut nopeastikin. Näissä valmiuksissa on koronaviruskriisin aikana paljastunut heikkouksia. Systemaattisella työllä heikkoudet voidaan kertomuksen mukaan kuitenkin korjata (s. 20).

Lakivaliokunta pitää kertomuksen havaintoja tärkeinä ja katsoo, että kertomuksessa kuvattuihin haasteisiin ja kehittämistarpeisiin on tarpeen kiinnittää jatkossa huomiota. Aiemmin esittämäänsä viitaten valiokunta myös korostaa, että lainvalmistelun laadun turvaamisessa olennaista on turvata lainvalmistelulle riittävät resurssit (ks. LaVL 3/2021 vp, s. 6). Valiokunta toteaa, että se on viimeksi julkisen talouden suunnitelmaa vuosille 2022—2025 käsitellessään kiinnittänyt huomiota kyseisten resurssien niukkuuteen (ks. LaVL 11/2021 vp, s. 11).

Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin

Perustuslaissa taataan jokaiselle oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin eli oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeisiä osa-alueita ovat käsittelyn joutuisuuden ohella sen julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, oikeus saada perusteltu päätös ja oikeus hakea muutosta. Kertomuksessa käsitellään oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyviä näkökohtia sekä oikeuskanslerin laillisuusvalvontaa, joka osaltaan varmistaa ja edistää kyseisen perusoikeuden toteutumista (s. 102).

Kertomuksessa käsitellään myös oikeuskanslerin tehtävää suojata tuomioistuinten riippumattomuutta ja korostetaan perustuslaissa säädetyn vallanjaon ja tuomiovallan riippumattomuuden huomioon ottamista tuomioistuihin kohdistuvassa laillisuusvalvonnassa (ks. mm. s. 13 ja 104—116). Kuten kertomuksessa useissa kohdin tuodaan esiin, tuomioistuimet ovat oikeuskanslerin laillisuusvalvonnassa erityisasemassa (ks. s. 114). Tuomiovallan käytön riippumattomuudesta seuraa, ettei oikeuskansleri puutu tuomioistuimen harkintavaltansa rajoissa tekemään laintulkintaan tai tuomioistuimen sen tueksi esittämien perustelujen sisältöön. Tuomioistuinten laillisuusvalvonnassa otetaan pääsääntöisesti kantaa menettelyllisiin kysymyksiin ja siihen, toteutuuko oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

Valiokunnan lausunto LaVL 19/2021 vp

Oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu myös mahdollisuus käyttää riippumatonta, asiantuntevaa ja luotettavaa asianajajaa, julkista oikeusavustajaa tai muuta pätevää oikeudenkäyntiavustajaa. Oikeuskanslerille kuuluva asianajajavalvonta ja luvan saaneiden oikeudenkäyntiavustajien valvonta on valiokunnan saaman selvityksen mukaan etupäässä valvonnan valvontaa eli laissa säädetyn ensisijaisen valvontajärjestelmän toimivuuden valvontaa.

Lakivaliokunta pitää oikeuskanslerin tehtävää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaajana erittäin tärkeänä. Tehtävän tärkeyden vuoksi on perusteltua, että oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyvät näkökohdat ovat oikeuskanslerin kertomuksessa laajasti ja monipuolisesti esillä.

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeinen osa-alue on käsittelyn joutuisuus. Tähän liittyen lakivaliokunta kiinnittää tässäkin yhteydessä vakavaa huomiota oikeudenkäyntien kestoon, sillä oikeudenkäyntien viivästyminen on pitkään ollut Suomessa ongelma ja koronaviruspandemia on entisestään heikentänyt tilannetta (ks. mm. LaVL 18/2021 vp, LaVL 17/2021 vp, LaVL 16/2021 vp, LaVL 11/2021 vp, LaVL 1/2021 vp, LaVL 3/2019 vp, LaVM 13/2012 vp, LaVL 13/2010 vp, LaVL 28/2009 vp ja LaVL 5/2009 vp ja niissä viitatus lausunnot). Asioiden käsittelyn viivästy-miseen vaikuttavat viranomaisten niukat resurssit. Lakivaliokunta on tämän vuoksi useissa eri yhteyksissä kantanut huolta oikeusministeriön hallinnonalan toimijoiden riittämättömistä määrärahoista ja edellyttänyt niiden korottamista olennaisesti ja pysyväisluonteisesti viipymättä (ks. LaVL 18/2021 vp, LaVL 17/2021 vp, LaVL 16/2021 vp ja LaVL 11/2021 vp sekä niissä viitatus aiemmat lausunnot).

Oikeuskanslerin työmäärä

Saadun selvityksen mukaan oikeuskanslerin työtaakka on olennaisesti kasvanut. Asioiden määrä on noussut ja asiat vaikeutuneet. Vuoteen 2019 verrattuna saapuneiden ja ratkaistujen kanteluiden määrä lisääntyi yli kolmanneksella. Poikkeuksellisista oloista johtuen myös valtioneuvosto-valvonnan työmäärä lisääntyi huomattavasti.

Lakivaliokunta kiinnittää huomiota oikeuskanslerin työmäärän kasvuun ja pitää tärkeänä, että laillisuusvalvonnan riittävästä resursseista huolehditaan.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Lakivaliokunta esittää,

että perustuslakivaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Valiokunnan lausunto LaVL 19/2021 vp

Helsingissä 21.10.2021

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Leena Meri ps
varapuheenjohtaja Sandra Bergqvist r
jäsen Hanna Huttunen kesk
jäsen Pihla Keto-Huovinen kok
jäsen Marko Kilpi kok
jäsen Mari Rantanen ps
jäsen Suldaan Said Ahmed vas
jäsen Ruut Sjöblom kok
jäsen Mirka Soinikoski vihr
jäsen Sebastian Tynkkynen ps
jäsen Matti Vanhanen kesk
jäsen Paula Werning sd

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Marja Tuokila